

A gyűlölet szabadsága

Paul Hockenos: Free to Hate. The Rise of the Right in Post-Communist Eastern Europe. New York-London, Routledge, 1993. 332 p.

Paul Hockenos amerikai újságíró, az *In These Times* közép- és kelet-európai tudósítója. Könyve a kelet- és közép-európai jobboldalról, főként annak szélsőséges megnyilvánulásairól, a rasszizmusról, az antiszemitizmusról, a skinhead és neofasiszta szubkultúrákról szól. Megközelítése a vizsgált jelenség politikai megnyilvánulásaira irányul, bár kétségkívül a szélsőjobboldali ideológiák társadalmi relevanciájára is igyekszik választ találni, és nem utolsósorban azokat a hagyományokat, kulturális konstrukciókat boncolgatja, amelyek beépültek a különböző nacionalizmusokba.

Hockenos párhuzamosan, a hasonlóságokra különös érzékenységgel állítja elénk a német, a magyar, a román, a cseh, a szlovák és a lengyel példát. Azt teszi tehát, amire mi, a dologról kelet-európaiként gondolkodók gyakran nem vagyunk képesek, mert az „itthoni vakság” következtében vagy oly mértékben felnagyítva jelenik meg előttünk „saját” nacionalizmusunk, rasszizmusunk, antiszemitizmusunk, hogy hajlamosak vagyunk a másokérol mint enyhébből, jelentéktelenebből megfélelkezni, vagy pedig éppen a szomszédokra mutogatva mentjük fel magunkat mint könnyebb esetet. Nem szabad azonban azt sem gondolnunk, hogy az amerikai szerző kívülállósága és distanciája okán prekonceptióktól mentes. Bár különös érzékenységgel ragadja meg a problémát; értelmezéseiben meghatározó módon érvényesül saját kulturális és társadalmi környezetének hatása, az a világ, amely-általa is-„a” modellt szolgáltatja az elmaradottabbak számára: a Nyugat és benne főként Amerika.

Hockenos első impressziója régiókról: a politikát és a sajtót egyaránt elárasztja a nemzeti tradíciókról, szenvedésekről, sérelmekről, területek elvesztéséről, visszaszerzését célzó ambíciókról szóló beszéd, amiben két világháború közötti „hangnemek” köszönnek vissza, és akkor válik számára legfélelmetesebbé, amikor programszerűen követelik Hitler, Tiso, Antonescu, Pavelić, Horthy rehabilitációját. Az újságíró kérdése, amelynek nyomán bejárta Közép- és Kelet-Európát: honnan jön a rasszizmus és milyen mértékben érinti a társadalom fő áramát?

A kelet-európai jobboldalt a tágan értelmezett „liberalizmussal” mint a szabad piacgazdaság ideológiájával szemben definiálja. Ez a jobboldal-fogalom alapvetően más jelentéssel bír, mint a nyugat-európai konzervativizmus, mert tagadja ennek három fő princípiumát: a piacot, az egyéni szabadságot és a korlátozott hatalmat. A kelet-európai jobboldal gyökerei a tradíciókban, a paraszti kultúrában és az erős nemzetállamban találhatók, és szembehelyezkedik a modernitás nyugat-európai eszméjével. Az ebben a tárgykörben elemzett mozgalmak alapvetően nem demokratikusak, amelyek kívül esnek a nyugati demokráciák paraméterein, és a liberális demokrácia ellenében a romantikus nacionalizmus nemzeteszméjét, egyfajta populista egalitarianizmust állítják. A szerző forrásként a politikai nyilatkozatokat, bizonyos sajtó- termékeket, valamint a maga által készített interjúkat használja. Az általa értelmezett szélsőjobboldalhoz, amelynek általában fasiszta, neofasiszta ideológiája van, ifjúsági csoportokat/„bandákat”, nemzeti populista pártokat, vallási fundamentalista mozgalmakat, bizonyos élelmiségi köröket - beleértve emigráns csoportokat - sorol. Ezek vizsgálatában az említett módszerek mellett jelentős szerepet szán az akciók személyes megfigyelésének, valamint a résztvevőkkel való beszélgetésnek.

A rasszizmus, illetve neonácizmus drámai megnyilvánulásai: a vendégmunkások szállásai elleni támadások Hoyeswerdában, Rostockban és másutt, a marosvásárhelyi konfliktus, a románok elleni szervezett erőszak dél-romániai, kelet-magyarországi és észak-csehországi

településeken, zsidó temetők és templomok kifosztása szerte a térségben, az újságíró érdeklődésének középpontjában állnak. A jelenséget országokénti lebontásban tárgyaló könyvben az egyes fejezeteket a fizikai erőszak, valamely atrocitás(ok) leírásával indítja a szerző. Majd a gyűlölet eszkalálódását jelző események körülményeinek, okainak és következményeinek értelmezése során jut el egy-egy országra jellemző összkép megalkotásáig.

(*Németország*) Hoyeswerda és Rostock kapcsán Hockenos azt kérdezi, mivel magyarázható a rendőrség be nem avatkozása vagy késése, a lakosság és a politikusok passzivitása, illetve - mint hogy nem állnak távol tőle az erkölcsi kategóriák mindezek bűnrészessége. Konrad Weisst idézi, aki szerint az újnáci jelenség egyszerre a náci múlt és a kommunista jelen - ma már közelmúlt - terméke. A nácizmussal való nyilvános és katartikus leszámolásra ugyanis a szocialista Kelet-Németországban sohasem került sor, legalábbis nem olyan mértékben, mint a Szövetségi Köztársaságban. A kommunizmus leple alatt a mindennapi kultúra különböző technikákkal továbbélte a náci korszak értékeit, politikai kontextusukat vesztett elemeit. Ma pedig az új német állam, amely nemzeti alapon definiálja önmagát, ugyancsak a nácizmus szőnyeg alá söprésében érdekelt. Különösen érvényesnek találja ezt a szerző a politikai hatalmat birtokló, a stabilitás látszatának fenntartásában közvetlenül is érdekelt, valamint az utóbbihoz a nagynémet nacionalizmust eszközül használó konzervatívok esetében. A szövetségi kormány válasza az erőszakos cselekmények sorozatára a bevándorlási törvény módosítása volt. Tehát nem a társadalmi jelenséghez nyúltak hozzá, hanem mintegy akceptálva azt, az okot, az „idegeneknek” a német társadalomban való jelenlétét vonták szigorúbb ellenőrzés alá, vagyis impliciten legitímálták az idegengyűlöletet.

A nyolcvanas években az NDK nagyvárosaiban kialakuló ifjúsági szubkultúra számára adott volt ez az identifikációs séma. A nácizmussal való ideológiai azonosulás, amely rövid távon a német egyesülést, a jövőre nézve azonban Németország etnikai megtisztítását tűzte ki célul, szemléletbeli és egyben politikai alternatívát kínált egy olyan generáció számára, amelyet valóságos szellemi kapcsolat sohasem kötött a szocialista rendszerhez. Egyébként viszont függvényei, részei voltak a rendszernek azáltal, hogy 1987-ben történt első erőszakos fellépésükig-amikor a Zionskirche-ben rendezett punk-koncert többnyire ellenzékiekből álló hallgatóságát bántalmazták - a Stasi szemet hunyt a skinhead-jelenség felett. Ennek egyik és talán legfontosabb okára egy szociológiai kutatás derített fényt, amely szerint a politikai szándékkal büntényeket elkövető szélsőjobboldaliak 80%-a egyetemi hallgató és szakmunkás volt, a szüleik pedig „ortodox kommunisták”, vagyis a nyolcvanas években még a szocialista állam magas beosztású vezetői, hivatalnokai, nem egy közülük azonban maga is a Stasi ügynöke. A fordulat körül és után minden jelentősebb nyugat-német szélsőjobboldali párt és szervezet létrehozta a maga „testvérintézményeit” Keleten; amelyek magukba olvasztották a szervezettebb neonáci csoportokat, a korábinál erősebb ideológiai és politikai jelleget adva nekik. Egyfajta kolonizációról beszélhetünk: a szélsőjobboldalon az „agy”, a szellemi irányítás Nyugatról érkezik, az izomerőt pedig Keleten reprodukálják.

Magyarország vonatkozásában Hockenos három szinten látja artikulálódni a jobboldalt: a törvényhozásban jelen lévő konzervatív és a populista pártok retorikájában, a nacionalista sajtóban, valamint a parlamenten kívüli jobboldali politikai mozgalmakban, ahová a neonáci és skinhead csoportokat is besorolja. A szerző Magyarország kapcsán szán részletesebb elemzést annak, hogy Közép- és Kelet-Európában - a cseh Polgári Demokrata Pártot, Klausékat és Magyarországon Tamás Gáspár Miklóst kivéve - a konzervativizmus és a nacionalizmus párhuzamosan, ugyanazon pártok ideológiájában jelentkezik. Sőt a kormányzó pártok révén - Magyarországon, de nem csak ott - olyan jobboldali ideológiai konstrukciók, mint a nemzet, a nemzeti történelem, a nép rurális mítosza, amelyek Nyugaton a bevett politikai retorikához képest szélsőséges jelentéssel bírnak, itt a politikai szóhasználat fő sorába kerültek. Ennek egyik leghatásosabb érzelmi eleme a trianoni trauma,

„szalonképebb” formájában a határon túli magyarok etnikai elnyomása. Hockenos értetlenül áll az olyan politikai kijelentések előtt, mint hogy „lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnöke”. Ez szerinte a Volksgemeinschaft-teória része, amely megkérdőjelezi a Magyarországon élő nem magyar etnikumúak politikai státusát. A szimbolikus vagy már éppen nem is csak szimbolikus revizionizmus jelenségeire hívja fel a figyelmet a magyar nacionalista populizmust megjelenítő Csurka kapcsán. De az antiszemitizmust szemléltető és a marxista-kommunista-liberális-kozmpolita ellenséget megalkotó alapszövegeket is Csurka tanulmányaiból és publicisztikájából meríti. A holocaust bagatellizálását és az erőszak fokozottabb, az előbbinél primitívebb megjelenését emeli ki *a Hunnia és a Szent Korona* szellemiségéből. Majd megfordítja, vagy logikailag éppen helyreállítja a kérdést: hogyan terjedhetett el és ölthetett ilyen mértékű rasszizmus Magyarországon a szomszédos országokban a magyarok ellen ugyanezekkel az eszközökkel lépnek fel? És elfogadni látszik azt a - Solt Otiliától származó - érvelést, amely szerint a rasszizmus nem újkeletű Magyarországon, azért tudott napjainkban olyan intenzitással a felszínre törni, mert a rasszista gondolkodás struktúrája korábban is jellemző volt a magyar társadalom egy részére, és itt elsősorban a romák és a zsidók elleni előítéletek „hagyományaira” utal. Közvéleménykutatások azt mutatják, hogy a magyar lakosság 90%-a előítéletes ma a romák vonatkozásában.

Igen találó metaforikus címe - *Black in the Land of Magyars* - van annak a fejezetnek, amelyben -közvetve-a magyarországi romák helyzetével, közvetlenül pedig az ellenük irányuló akciókkal foglalkozik a szerző. Emberjogi aktivistákat idézve sorolja fel az előző és a mostani rendszer azon intézkedéseit, amelyek a romák akulturációjához és deviáns magatartások elterjedéséhez vezettek körükben. A kétegyházi események értelmezése pedig arra vetít fényt, hogy a kormányzás tehetetlenül nézi az erőszak és a fajgyűlölet eszkalálódását, sőt a rendőrségi be nem avatkozással, az elhallgatással közvetve támogatja is azt. A keleti országrészben, valamint Budapesten, ahol a roma lakosság jelentős része él, a gyűlölet és a szervezett erőszak mind nagyobb méreteket ölt. Németország keleti részében élő „elvtársaikhoz” hasonlóan a skinhead szubkultúrát Magyarországon is az ideológiai faszálódás jellemzi.

Magyarországon a kormánypolitika szintjére emelt idegenellenességet egy Kerepestarcsára internált iraki kurd menekült személyes sorsán keresztül mutatja be a könyv. Kerepestarcsa pedig annak szimbólumává válik, hogy a mindenkori hatalom a szánára kellemetlen elemeket - zsidókat, osztályidegeneket, külföldieket - az éppen aktuális „idegeneket” izolálja a „magyar” társadalomtól.

A *Romániáról* szóló fejezet ugyancsak egy kielezett konfliktushelyzet bemutatására épül. Ennek elemzésekor gondolkodik el Hockenos arról, hogy milyen jelentése van a nacionalizmusnak, milyen gyakorlata és következményei a nacionalista politikának egy olyan kelet-európai országban, amelynek két nagy lélekszámú kisebbséggel -megközelítőleg 2 millió roma és 1,6 millió magyar - kell számolnia. Marosvásárhely és Kolozsvár példájával azt szemlélteti, hogy a nacionalizmus miként hozza lehetetlen helyzetbe a demokrácia nyugat-európai elvéit, mi módon akadályozza a nyugati típusú politikai kultúra kialakulását. Az erdélyi városokban, ott, ahol a magyar lakosság részaránya jelentős, az elektorátus a román nacionalisták és az RMDSZ között oszlik meg. „Erdélyben nincs politika” - mondja Hockenos egy „helyi demokratát” idézve -, itt csak egymással szemben álló nemzetiségek vannak”.

A marosvásárhelyi konfliktussal továbbá azt mutatja meg, hogy a kelet-európai átmenet idején a korábbi rendszer hatalmi centrumai miként teremtik újjá legitimitásukat. A marosvásárhelyi szcenárió ugyanis azt célozta, hogy a pillanatnyilag meggyengült pozíciójú román titkosrendőrség, a Securitate visszanyerje korábbi hatalmát és társadalmi

elismertségét. A szerző Smaranda Enachéra hivatkozva állítja, hogy a Vatra Romaneasca nevű nacionalista szervezet megalakítása is ennek a forgatókönyvnek a részét képezte.

A nacionalista retorika azonban a kelet-európai országok többségétől eltérően Romániában nem volt újszerű, mert a Ceaușescu nevével fémjelzett sajátos szocializmusnak erőteljes nacionalista vonásai voltak. A szocialista nemzetállam-koncepciónak alárendelt etnikai homogenizációs programról részletesen szól a szerző. Egy kétévtizedes intermezzo után, amely Romániában is az internacionalizmus védjegye alatt telt, már a Ceaușescu-féle nacionalizmus ugyanabból a két világháború közötti, izolációt, Nyugat- és kisebbségellenességet hirdető eszmeiségből merített, amelynek alapján 1989 után a nacionalista pártok ideológiájukat megalkották.

Hockenos a nacionalizmus aktuális politikai szerepét illetően a legnegatívabb képet Romániáról festi: amíg máshol a politika az ő értelmezésében arról szól, hogy különböző árnyalatú nacionalisták harcolnak az európai demokratákkal, a román politikai életben van egy nacionalista „minimum”, amely egyformán jellemzi a különböző ideológiájú és színezetű pártokat. Ennek a konszenzusnak szimbolikus megjelenítéseként fogja fel Hockenos Antonescu marsall személyiségének és történelmi szerepének megítélését, nevezetesen azt, hogy az RMDSZ-t kivéve nem volt Romániában olyan politikai erő, amely következetesen szembehelyezkedett volna Antonescu rehabilitálásával. Az okok közül a szerző a történelmi fejlődésben megkésett kis nemzetek kisebbségi komplexusát emeli ki, de sajnos nem beszél erről olyan részletességgel, hogy érthetővé váljék, mit jelentenek számára ezek az amúgy nehezen kezelhető fogalmak.

A xenofób és náci típusú nacionalizmus romániai politikai és társadalmi jelentőségét jelző tényként kezeli a szerző azt, hogy a korábbi rendszer magas beosztású állami és pártvezetői által támogatott szélsőséges hetilap, a *Romania Mare* 600 ezer példányban jelenik meg, amivel nemcsak Románia legnagyobb példányszámú periodikája, de feltételezhetően a térség legolvasottabb ilyen szellemiségű lapja.

A szélsőjobbaldali ifjúsági szubkultúra sajátos színpontját alkotja a térségben a Mozgalom Romániáért. Vezetőjük a legendás emlékü Egyetem téri ellenállási akció hőse, Marian Munteanu. A mozgalom az ő karizmatikus személyisége körül szerveződik, néhány száz tagja van, akiknek többsége bukaresti és vidéki egyetemek hallgatói. Ideológiájukban a misztikus ortodox vallási fanatizmus ötvöződik a legionárius szellemiségű nacionalizmussal. Retorikájukban és szimbólumaikban egyaránt a militarizmus a válasz az általuk nemzeti tragédiaként felfogott társadalmi problémákra.

Az idegengyűlölet azonban, Hockenos véleménye szerint Romániában nemcsak szélsőséges csoportosulásokra, hanem a társadalom jelentős részére jellemző. A románok váltak a félelmeiktől és csalódásoktól terhelt többségi társadalom első számú bűnbakjaivá, számtalan „helyi érdekű” pogrom áldozataivá, amelyeket a helyi és az országos szinteken egyaránt a feszültségek levezető szelepeként működtetik, mi több elő is segítik az egyéb természetű problémáknak ebbe a mederbe terelését. A sovinizmus manipulálásának ilyen sikerességét a szerző úgy (is) igyekszik magyarázni, hogy a problémát morális dimenzióban helyezi el. A Romániából emigrált író, Richard Wagnert idézve mondja: a gyűlölet és az erőszak terjedése a morális értékek devalválódásával áll összefüggésben.

(*Csehország*) Abban a képben, amelyet Hockenos alkot e régió nacionalizmusairól, a románoktól a legnagyobb távolságra azt is mondhatnánk, hogy az ellenkező póluson - a cseh példát helyezi el. A cseh jobboldaliság ugyanis az egyetlen ebben a térségben, amely értelmezhető a nyugat-európai fogalmakkal, mert ideológiai konstrukcióját és főként politikai jelentőségét tekintve közel áll a nyugat-európai új jobboldali kultúrához. Ennek okát elsősorban a két világháború közötti demokratikus hagyományban látja, de nem feledkezik meg arról a körülményről sem, hogy miután a zsidókat és románokat haláltáborba küldték, majd a szudétánemeteket kitelepítették, Csehországban nem maradt számottevő kisebbség. A cseh

nacionalisták jól körülhatárolható formáció a politikai paletta jobbszélén. A jelenleg kormányzó konzervatív irány azonban nincsen átnacionalizálva, legalábbis abban a formában, ahogyan az Közép- és Kelet-Európában lenni szokott. Ebbe az úgynevezett demokratikus jobboldaliságba azonban az is belefér, hogy 1990-ben az akkori kormányzat ígéretet tett arra, hogy 1995-ig minden külföldit hazaküld. Az intézkedés elsősorban azokat a vietnámi vendégmunkásokat érinti, akik még a szocializmus idején érkeztek Csehszlovákiának a mai Csehországhoz tartozó részébe, valamint azokat a szlovákiai romákat, akiket a szudétanémetek helyébe telepítettek az észak-csehországi ipari centrumokba. 1991-ben az észak-csehországi városokban olyan helyi rendeleteket hoztak, amelyek lehetővé teszik romák kilakoltatását és a városból való kitoloncolását - köztisztasági és a népesedési normák megsértésére hivatkozva -, bírósági ítélet nélkül.

A cseh demokráciának két szélsőjobboldali színtöltője a skinhead jelenség és a Republikánus Párt. Az előbbi olyan szubkultúrát jelöl, amelynek csoportjaihoz körülbelül 1000 fiatal tartozik Prágában és mintegy 3500 egész Csehországot tekintve. Nyilvános tevékenységük nyitánya az 1990 márciusában az észak-csehországi városokon végigsöprő erőszakhullám volt, amelynek háttérében történt meg, hangzik Hockenos értelmezése, az előző rendszer politikai rendőrségének visszatérése az új állami bürokráciába, valamint hatalmuk legitimálása. (A marosvásárhelyi eseményekkel egy időben tehát. Mégiscsak lenne némi hasonlóság az oly különbözőképpen kezelt csehországi és romániai helyzet között?) 1989 és 1991 között kilenc roma esett áldozatul a skinheadek erőszakcselekményeinek. A jelenséget a helyi sajtó „faji háborúként” értelmezi, érzékeltetvén a helyzet súlyosságát, a bulvár sajtó viszont alapvetően támogatni látszik a skinheadek faji tisztogatását. A Helsinki Watch, Hockenos által idézett egyik jelentése szerint, a cseh lakosság többségére jellemző romaellenes attitűd az előző rendszerben államilag támogatott rasszizmusnak (is) következménye. Csehszlovákiában a szocialista országokra általánosan jellemző akkulturációs politikán túlmutató intézkedéseket foganatosítottak a népcsoport természetes szaporulatának megakadályozására: egy éves fizetésüknek megfelelő összeget kaptak azok a nők, akik hagyták magukat sterilizáltatni, de császármetszéskor, abortuszkor gyakran a beleegyezésük nélkül is végrehajtották rajtuk a sterilizálást.

Ugyanabban a cseh társadalomban azonban a romákkal szolidarizáló akciók is szerveződnek. 1991. november végén az addigi legnagyobb prágai roma- és külföldiellenes tüntetéssel egy időben - amelyen körülbelül 1000 skinhead vett részt „Cigányok ki! Cigányok a gázkamrákba!” jelszavakat kiáltozván - romák és anarchisták, illetve punkok együtt tüntettek a romák mellett- „Fasiszták ki! A romáknak maradniuk kell!” közös jelszavakkal. A cigánykérdés végleges megoldását ígéri egyebek mellett a nacionalista szélsőjobboldal pártja, a Republikánusok, akik az 1992. évi választásokon a lakosság 6% százalékanak bizalmát élvezték, a romák által legsűrűbben lakott észak-csehországi városokban (a Szudéta-vidéken!) azonban a szavazatoknak 15-20 százalékát szerezték meg.

(*Szlovákia*) A cseh nacionalizmus ellenpárjaként kezeli Hockenos a szlovákok tipikusan kelet-európai etnikai nacionalizmusát, amit az új Szlovákiában az államideológia szintjére emeltek. Az új alkotmány szerint Szlovákiát a szlovák nemzet alkotja - a korábbiiban még a Szlovák Köztársaság polgárai megfogalmazás állt az ország területén élő mintegy 10 százaléknyi kisebbséget ezzel másodrendű polgárrá téve. A nacionalista állami ideológia pozícióját Mečiar, a térségben nem egyedülálló módon úgy igyekezett biztosítani, hogy különböző eszközökkel, beleértve kiadóvállalatok államosítását, lapok tulajdonjoga eladásának megakadályozását, a kormány ellenőrzése alá vonta a média jelentős részét.

A szerző reményei, amelyeket egy demokratikus hagyományokkal rendelkező multinacionális állam - Csehszlovákia-fennmaradásához fűzött, nyilvánvalóak. Ezzel szemben látható fenntartásokkal kezeli az új nemzetállamot, amely önmaga legitimálására egy fasiszta bábállam - a tisói Szlovákia- hagyományára hivatkozik, és az utóbbi

ünneplésével szerez magának tömegtámogatást. Az egészében átnacionalizálódott politikai életben a szélsőséges eszmék gyűjtőpontja a Matica Slovenská nevű kulturális szervezet, és a rá támaszkodó Szlovák Nemzeti Párt, amelyek érvei és retorikája a magyarellenesség körül szerveződik. Az utóbbi szélsőjobboldali szárnya alkotja a nyíltan antiszemita és fasiszta nézeteket valló Néppártot, amely önmagát a Hlinka-gárda jogutódjának vallja.

(Lengyelország) A közép- és kelet-európai. jobboldalnak sajátos színfoltja Lengyelország, ahol a konzervativizmusnak két alappillére a lengyel nacionalizmus és az attól ideológiailag és történetileg egyaránt elválaszthatatlan katolicizmus. A lengyel kultúra „menedéke” a protestáns germanizációval és az ortodox ruszifikációval szemben évszázadokon keresztül a katolikus egyház volt. Ebből következően a lengyel nemzetet a romantika kora óta az antigermán és antiorosz függetlenségeszme határozta meg, amihez a legújabb politikai konstellációban az ukrán terjeszkedéstől való félelem is hozzájárul. A nemzeti kultúra és jelképrendszer középpontjában a nemzeti egyház áll. Krisztus és Lengyelország sorsának szimbolikus párhuzamai nemcsak a nemzeti irodalomban, hanem a mai konzervatív politikai retorikában is helyet kapnak. Hockenos elemzése főként az utóbbira irányul, könyvének Lengyelországról szóló fejezetében elsősorban azt vizsgálja, hogy a lengyel katolikus egyház ezzel a múlttal, illetve ezekkel a mítoszokkal a háttérben milyen szerepre tett szert a konzervatív irány, illetve a lengyel politikai élet meghatározásában.

A katolikus egyház legfelsőbb szinten kompromisszumot kötött a szocialista állammal, a papság jelentős része azonban támogatta az ellenzékét. A nyolcvanas években közvetítői szerepet töltött be az ellenzék és a hatalom között, 1989-ben azonban már nyíltan támogatta a Szolidaritást, majd egy ideig Mazowieckit és kormányát is. Az 1991-es választásokon azonban már a nemzet ellenségeinek nevezett „liberális pszeudotoleráns baloldal” ellen foglalt állást, és a nemzeti identitás megőrzését, valamint a keresztény értékek biztosítását hirdető konzervatív pártokat, elsősorban a Keresztény Nemzeti Uniót támogatta. A klérus maga is gyakran foglal állást politikai, sőt gazdasági kérdésekben is, hangoztatván a fogyasztói társadalom és a morális szabadosság fertőjét és azt az alternatívát, amit az előbbivel szemben a „tiszta” katolicizmus képvisel. A lengyel politikában az abortusz az a kérdés, amelynek vitájában a konzervatívok - háttérben a katolikus egyházzal - és a modernizáció híveinek ellentétei lecsapódnak.

A lakosságnak az egyházba vetett bizalma közvéleménykutatások szerint 1990-ben 95%-os volt, 1993-ra azonban 56%-ra csökkent-időközben a legnépszerűbb intézmény a hadsereg lett, amelyet a rendőrség követ. Ennek ellenére a katolikus egyház továbbra is az egyik legfontosabb politikai központ, amely a háttérből irányítja a politikai életet, anélkül, hogy ő maga a politikai döntésekért felelősséget vállalna. Hockenos egy lengyel szociológust idéz akkor, amikor azt mondja, hogy az előbbiből a lengyel politikai élet legsúlyosabb hibája következik, a hatalom és a felelősség . szétválása, ami ugyanakkor akadályozza a demokratikus politikai kultúra kialakulását is. Az idézett Flis Andrzej a vallási fundamentalizmus párhuzamai okán Lengyelország „iranizációjáról” beszél. Hockenos ismét „a” demokratákra hivatkozva azt állítja, hogy Lengyelország ma választút előtt áll a „normális” nyugati típusú demokráciák és egy autoritárius nemzeti teokrácia között. (Az 1993-as választások eredményei némileg módosíthatják ezt a képet.)

A katolikus egyháztól távol, vagy éppen azzal szemben álló jobboldali formációkról éppen csak említést tesz: a populista programmal induló „self-made-man” államelnökjelöltreől, Timinskiről, a populizmusukat nacionalista és antiszemita jelszavakkal díszítő Független Lengyelország Konföderációról, valamint a Nemzeti Párt támogatását élvező skinhead csoportokról.

Hockenos könyve zárófejezetében úgy tekint az általa vizsgált közép-kelet-európai régióra, mint amelyik a nyugati demokrácia tanulásának folyamatában van. E folyamatot akadályozza a jobboldal, kiváltképpen az etnikai nacionalizmus erőssége, valamint azok a konfliktusok,

amelyek etnikumok és nemzetek között feszülnek a térségben. A tartós béke kialakulásának feltétele pedig az, hogy ezek a népek elsajátítsák a nemzet és az állam demokratikus, polgári jelentéseit és az azokból következő szabályokat. Miként lehetséges ez? Hockenosnak erre a kérdésre is van válasza. A Nyugat számára az, hogy eddiginél hathatósabban kellene segíteni a térség országainak gazdasági felemelkedését, valamint a jobboldallal harcban álló helyi demokratákat. Az utóbbiak számára pedig az, hogy a szubszidiaritás elvét kell alkalmazni, vagyis a polgárokat a helyi érdekű döntésekbe bevonva lehet demokratikus politikai kultúrára tanítani.

A szegény kelet-európai olvasó pedig marad a kételyeivel - ha egyáltalán voltak neki - afelől, hogy az igazság bajnokai által beültetett új szervet, a nyugati politikai demokráciát befogadja-e, működtetni, képes-e a kelet-európai szervezet?

Feischmidt Margit